

Проф. др Љубица Мандић

Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици

ПРОДУЖЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА И ПОСТУПАК ПРОДУЖЕЊА

Закон о изменама и допунама Закона о ванпарничном поступку Републике Србије из 2014. године донео је измене и у погледу овог ванпарничног поступка – променио је концепт самог института продужења родитељског права и довео га, у одређеној мери, у склад са Уставом, Конвенцијом ОУН о правима особа са инвалидитетом и Препоруком Савета Европе из 1999. у погледу правне заштите пунолетних особа умањених способности. Осим тога, у оквиру четврте главе овог закона регулисана су три посебна ванпарнична поступка која се односе на продужење родитељског права. У раду се излажу и анализирају законска решења из ових посебних поступака.

Кључне речи: Родитељско право; Продужење родитељског права; Поступак за продужење родитељског права.

*

* *

Породични закон Републике Србије,¹ иако је изменио концепт родитељског права и промовисао дете као субјекта посебних права, и даље користи термин „родитељско право“ и регулише институт продужења родитељског права.

Родитељско право, као скуп права изведених из дужности родитеља, врше родитељи у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета (чл. 67 ПЗ). Родитељско право које врше родитељи у интересу свог детета представља право које има одређено временско трајање. Оно може да престане редовно природним путем, услед смрти родитеља и самог детета, или правним путем, кад дете постане пуно-

Љубица Мандић, ljubica.mandic@pr.ac.rs.

¹ Породични закон – ПЗ, *Службени гласник Р. Србије*, бр. 18/05.

летно, кад дође до његове еманципације судском одлуком² или склапањем брака пре пунолетства,³ заснивањем усвојења,⁴ правноснажношћу одлуке о потпуном лишењу родитељског права и правноснажношћу одлуке којом је изречен престанак мере продужења родитељског права.

Породични закон регулише институт продужења родитељског права и предвиђа услове услед којих може доћи до продужења родитељског права према њиховом детету и после његовог пунолетства, док Закон о ванпарничном поступку⁵ регулише поступак за продужење родитељског права,⁶ поступак за преиспитивање или проверавање постојања разлога за продужење родитељског права и поступак за престанак продуженог родитељског права.⁷

До продужења родитељског права може да дође услед менталне болести или сметњи у психофизичком развоју једног лица које из тог разлога не може да достигне неопходну зрелост и способност да се стара о себи и својим правима и интересима.⁸ Такво лице, иако је достигло пунолетство, није способно да се стара о својим правима и интересима, нити је способно да самостално, својим изјавама воље заснива права и обавезе. Пошто наступањем пунолетства престаје родитељско право и једно малолетно лице аутоматски постаје потпуно пословно способно, потребно је да се, у случају кад оно није способно да се стара о себи и својим правима и интересима, обезбеди заштита тог лица. То се, према одредбама Породичног закона, постиже кроз продужење родитељског права које омогућава да пунолетно лице задржи статус пословно неспо-

² Детаљно о томе: Г. Станковић, „Ванпарнични поступак за стицање пословне способности“, *Правни живот* 13/2008; Г. Станковић, „Поступак за стицање пословне способности“, *Зборник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје Во чест на Стефан Георгиевски*, Скопје 2009; Г. Станковић, *Грађанско процесно право*, друга свеска, *Ванпарнично и извршно процесно право*, Ниш 2007, 73; Љ. Мандић, „Поступак за стицање пословне способности“, *Правни систем и друштвена криза*, свеска прва, Косовска Митровица 2011, 141–151.

³ О томе: Г. Станковић, Љ. Мандић, *Ванпарнично процесно право*, Косовска Митровица 2013, 213.

⁴ У случају заснивања усвојења, престаје родитељско право биолошког родитеља, а настаје родитељско право усвојиоца.

⁵ Закон о ванпарничном поступку– ЗВП, *Службени гласник СР Србије*, бр. 25/82 и 48/88 и *Службени гласник Р. Србије*, бр. 46/95 – др. закон, 18/05 – др. закон, 85/12 и 45/13 – др. закон.

⁶ Детаљно о томе: Љ. Мандић, „Поступак за продужење родитељског права“, *Правни живот* 9/2002, 769.

⁷ Г. Станковић, *Закон о ванпарничном поступку – Објашњења, тумачења и стварни регистар*, Београд 2014, 51.

⁸ Физички или телесни недостаци детета не представљају разлог за продужење родитељског права нити евентуално његово девијантно понашање.

способног лица – потпуно или делимично пословно способног, а родитељи тог лица да наставе да врше и даље родитељско право.

Зависно од тога коме је припадало родитељско право и како су га вршили, родитељско право може да буде продужено једном од родитеља или обома родитељима.

Пошто се пословна способност стиче по самом закону аутоматски, наступањем пунолетства, потребно је да се у судском поступку одлучи о евентуалном продужењу родитељског права, спречи стицање потпуне пословне способности и одлучи о обиму пословне способности тог пунолетног лица.

И поред тога што је институт продужења родитељског права сличан по ефектима и последицама институту губитка или лишења пословне способности, он и даље егзистира у савременом праву. У литератури се сматра се да је даље задржавање института продужења родитељског права непотребно и да представља реликт и резултат патерналистичког односа према једном пунолетном лицу, без обзира на његов психосоцијални инвалидитет, који се све више напушта у свету.⁹

Разлози за даље егзистирање овог института, чије се постојање оправдава тиме да је у интересу детета, не стоје. И институт лишења пословне способности постоји у интересу пунолетног лица ради заштите његових права и интереса. Осим тога, и разлози због којих долази до потребе да се продужи родитељско право и разлози за лишења пословне способности су исти. Статусне последице оба института су идентичне. У случају продужења родитељског права ради се о спречавању да наступи потпуна пословна способност упркос навршеним годинама живота кад се она аутоматски стиче, или о лишењу делимичне пословне способности коју је једно лице, као малолетно дете имало до пунолетства, и наступању потпуне пословне неспособности. Разлике које постоје између ова два института су у томе што суд поставља родитеља или родитеље за старатеље детета, док орган старатељства приликом постављања старатеља лицу лишеном пословне способности има на располагању знатно шири круг лица. Разлике постоје и у погледу права и обавеза које имају родитељи и старатељ и у контроли која се врши у односу на старатеља. Осим тога, у литератури се истиче да је центар за социјални рад, као орган старатељства, који је по закону надлежан да поставља старатеља, стручно оспособљен да спроводи поступак за постављање старатеља и да је пожељно да се суд растерети дужности да поставља родитеље као старатеље једном пунолетном лицу.¹⁰

⁹ Вид. З. Поњавић, *Породично право*, Крагујевац 2005, 236.

¹⁰ Г. Станковић, „Нова законска решења у поступку за продужење родитељског права“, *Право – теорија и пракса* 10-12/2014.

Закон о ванпарничном поступку који регулише поступак за продужење родитељског права,¹¹ после измена и допуна у току 2014.¹² није изменио назив овог поступка иако је изменио правила овог посебног породичног ванпарничног поступка¹³ тако што је променио концепт самог института продужења родитељског права и довео га, у одређеној мери, у склад са Конвенцијом ОУН о правима особа са инвалидитетом и Препоруком бр. Р (99)4 Комитета министара државама чланицама о начелима која се тичу правне заштите пунолетних особа умањених способности из фебруара 1999. године.¹⁴ Осим тога, под истим насловом четврте главе овог закона регулисана су три посебна ванпарнична поступка, од којих један ид њих до сада није познавало наше право.

Законодавац је ове посебне ванпарничне поступке, који се тичу продужења родитељског права, преиспитивања мере продужења родитељског права и престанка продуженог родитељског права, регулисао само фрагментарно. У овим поступцима, у којима се, према одредбама закона, супсидијарно примењују опште одредбе ЗВП, сходно примењују одредбе поступка за лишење пословне способности и сходно примењују правила парничног поступка, продужење родитељског права је постало законска мера заштите лица према коме је поступак вођен, која нема трајни карактер и чија се оправданост у одређеним временским интервалима проверава,¹⁵ а уколико престану разлози због којих је продужење родитељског права установљено, оно и престаје одлуком суда. Новим законским решењима из 2014. године законодавац је ускладио позитивноправна решења у домену ванпарничне процедуре са принципима који су формулисани у Препоруци Савета Европе и које је применио и у поступку за лишење пословне способности.

У поступку за продужење родитељског права суд утврђује да ли постоје услови за продужење родитељског права у конкретном случају и о томе доноси одлуку. Поступак за продужење родитељског права је хитан, а јавност је искључена.

¹¹ Вид. одредбе чл. 72–74 ЗВП.

¹² Закон о изменама и допунама Закона о ванпарничном поступку, *Службени гласник Р. Србије*, бр. 55/14.

¹³ Г. Станковић, (2014а), 51.

¹⁴ Препорука Савета Европе полази од тога да се одузимање пословне способности третира као мера која се предузима према пунолетним лицима која имају умањену способност. С обзиром на околност да постоје различити степен недостатка способности и да се они, с обзиром на стање здравља, могу мењати током времена, одлука суда која се односи на врсту и степен одузимања пословне способности не сме да буде трајна и мора да буде подложна преиспитивању. Осим тога, Препорука предвиђа и поједине процесне принципе, њихову конкретизацију и сугерише одређена правила поступања. У погледу имплементације ове препоруке, детаљно: Г. Станковић, (2014а).

¹⁵ Тако, и: Г. Станковић, (2014а), 51; Г. Станковић, (2014б).

У погледу покретања поступка важи принцип диспозитије. Поступак се покреће предлогом. Предлог могу да поднесу законом овлашћена лица и органи чија је процесна легитимација одређена породичноправним прописима. У улози предлагача могу да се јаве оба родитеља, који, по правилу, подносе заједнички предлог, уколико споразумно и заједнички врше родитељско право, онај родитељ који по одлуци суда врши родитељско право, усвојилац који је преузео улогу родитеља и орган старатељства.

Предлагач је само један од родитеља кад родитељско право припада искључиво њему (други је умро или је проглашен за умрлог или је непознат) или кад га само он сам врши (други родитељ је лишен пословне способности или је лишен родитељског права, или је дете одлуком суда само њему поверено после развода брака и он самостално врши родитељско право). Родитељи чија су деца потпуно усвојена, иако су биолошки родитељи, немају право да покрену овај поступак. Усвојилац има положај родитеља, те је зато и он овлашћен на покретање поступка.

Орган старатељства ставља предлог ако родитељи то сами не учине, уз њихову сагласност или без ње. Орган старатељства је овлашћени предлагач који може да покрене поступак чак и кад се родитељи томеprotиве. У поступку који су родитељи покренули, орган старатељства има процесни положај обавезног учесника.¹⁶

Противник предлагача је дете пред пунолетством или пунолетно дете.

Предлог којим се покреће поступак мора да има одређену садржину, поред оних елемената које мора да има сваки поднесак. Предлог мора да садржи наведене чињенице на којима се заснива захтев за продужење родитељског права, као и доказе којима се те чињенице утврђују или чине вероватним. Закон о ванпарничном поступку не садржи ниједну одредбу о томе који и какви докази треба да буду приложени уз предлог.¹⁷

Предлог се подноси и поступак покреће, по правилу, непосредно пре пунолетства детета да би сâм поступак могао да се благовремено спроведе и да оствари своју сврху. Међутим, поступак се може покренути и после стицања пунолетства уколико постоје разлози за продужење родитељског права који су постојали и у време наступања пунолетства.

Кад поступак покреће родитељ пре пунолетства детета, постоји колизија интереса између детета и родитеља као његовог законског за-

¹⁶ Детаљно, вид. Г. Станковић, Љ. Мандић, 2013, 59.

¹⁷ Оваква одредба била би неопходна да би се спречиле евентуалне злоупотребе или шикана.

ступника. У том случају, потребно је да дете заступа посебан привремени законски заступник кога поставља суд.

Суд је дужан да закаже рочиште за расправљање о предлогу за продужење родитељског права. На рочиште се позивају: предлагач, орган старатељства, старатељ односно привремени законски заступник дете-та, дете и његови родитељи, без обзира на то да ли су они покренули поступак. Орган старатељства се обавезно позива на рочиште и кад није покренуо поступак као предлагач.

Суд има задатак да на рочишту по службеној дужности испита да ли су се стекли законски услови за продужење родитељског права. Он има задатак да извиди и утврди битне чињенице од којих зависи одлука у овом поступку: да ли постоји ментална болест или сметња у психо-физичком развоју, да ли лице („дете“) и после пунолетства није способно да се стара о себи и о заштити својих права и интереса, или да ли оно својим поступцима угрожава сопствена права и интересе и права и интересе других лица.

Да би утврдио битне чињенице, суд је дужан да учесницима у поступку омогући да се изјашњавају о свим радњама које се предузимају у поступку, без обзира на то да ли их предузима други учесник или суд. Изјашњавање учесника је могућно јер се одржава обавезна усмена расправа. Међутим, законодавац је пропустио да изричито предвиди дужност суда да омогући лично изјашњавање противника предлагача без обзира на то што он има привременог законског заступника или старатеља.¹⁸ С обзиром на допуњену одредбу чл. 36 ЗВП, која се у овом поступку сходно примењује, суд је дужан не само да омогући да се противник предлагача изјашњава,¹⁹ већ и да цени мишљење и ставове лица према коме се поступак води, у мери у којој је то могуће с обзиром на стање његовог менталног здравља.

Пошто је овај поступак заснован на истражном принципу, суд је дужан да по службеној дужности утврђује битне чињенице од којих зависи примена материјалног, породичног права.

У току поступка, суд је дужан да изведе доказ вештачењем у циљу утврђивања стања менталног здравља и евентуалних сметњи у психо-физичком развоју и способности детета за нормално расуђивање. Вештачење врше најмање два лекара одговарајуће специјалности са листе судских вештака који треба да дају свој налаз и мишљење у писаном облику о менталном здрављу, сметњама у психо-физичком развоју

¹⁸ Детаљно о томе, вид. Г. Станковић, (2014а), 51.

¹⁹ Препорука Савета Европе управо инсистира на дужности суда да пружи прилику лицу умањених способности да се изјашњава.

и способности детета за нормално расуђивање.²⁰ Поред тога, суд треба да одреди и изведе и доказ саслушањем родитеља и доказ читањем прибављеног мишљења органа старатељства о целисходности продужења родитељског права. Родитељи су обавезно сведоци у поступку који је покренуо орган старатељства, док се у поступку који су они покренули саслушавају као странке.²¹ Орган старатељства се јавља у улози обавезног вештака који подноси суду мишљење о целисходности продужења родитељског права. Професорка Станковић оправдано примећује да је законодавац пропустио да предвиди који ће орган старатељства бити вештак у овом поступку уколико је поступак покренуо надлежни центар за социјални рад.²² Уколико би исти орган старатељства био и предлагач и обавезни учесник и вештак, дошло би до повреде правила о правичном суђењу, а то би представљало разлог за побијање судске одлуке.

Кад суд спроведе поступак, он доноси решење о продужењу родитељског права, или доноси решење којим предлог одбија. Решењем којим се продужава родитељско право суд мора да одреди да ли је дете према коме је поступак вођен изједначено са малолетником млађим или старијим од 14 година, да одреди коју врсту послова то лице може самостално предузимати поред послова на које је законом овлашћено и да одреди време трајања ове мере тако што ће одредити време после кога ће се проверавати да ли и даље постоје разлози за њено трајање. Рок у коме ће се проверавати да ли постоје разлози за даље продужење родитељског права не може бити дужи од три године.

Одлука којом се продужава родитељско право има конститутивно дејство. Родитељи и даље заједнички и споразумно врше родитељска права као и док је дете било малолетно, с тим што се садржина продужених родитељских права мења с обзиром на околност да се ради о болесном лицу односно о лицу са сметњама у психо-физичком развоју, тако да поједине компоненте родитељског права не могу да дођу до изражаја (нпр. васпитање и образовање).

Одлука ванпарничног суда донесена у овом поступку не мења само статус лица према коме је поступак вођен у погледу његове пословне способности, већ и садржину продужених родитељских права, зависно од тога да ли је лице потпуно или делимично лишено пословне способности. Осим тога, поједине компоненте које чине садржину роди-

²⁰ У праву Републике Македоније прописано је да суд, уместо вештачења, по службеној дужности прибавља мишљење лекара-специјалисте о менталном здрављу детета. О томе, вид. А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право*, книга втора, *Ванпарнично право*, Скопје 2010, 109.

²¹ Тако, и: Г. Станковић, (2014a), 52.

²² *Ibid.*

тељског права престају или више нису актуелне у односу на лице према коме је поступак вођен с обзиром на узраст или на њихов циљ и значај. Одлука се може спровести и пре правноснажности.

Против одлуке о продужењу родитељског права, као и против решења о одбијању предлога за продужење родитељског права, дозвољена је жалба. Рок за жалбу износи осам дана од дана достављања, с тим што је другостепени суд дужан да о жалби одлучи у року од осам дана од дана када му је решење достављено. Жалба, ревизија и посебна ревизија могу се изјавити по правилима општег ванпарничног поступка, као и захтев за преиспитивање правноснажног решења. Против правноснажног решења о продужењу родитељског права не може се поднети предлог за понављање поступка.

С циљем заштите интереса трећих савесних лица, суд је дужан да достави правноснажну одлуку матичару ради уписа одлуке у матичне књиге и органу који води јавне књиге о евиденцији непокретности ради забележбе одлуке уколико је противник предлагача имао непокретности.

Кад истекне време проверавања које је одређено у решењу, суд по службеној дужности испитује да ли и даље постоје разлози за продужење родитељског права због којих је ова мера одређена. Овај поступак се води без предлога овлашћених учесника. Уколико је суд у поступку преиспитивања и проверавања постојања разлога утврдио да су престали разлози због којих је одлучено да се родитељско право продужи у односу на лице према коме је поступак вођен, суд ставља ван снаге ранију одлуку и враћа му пословну способност. Ако суд утврди да не постоје разлози за престанак продуженог родитељског права, он решењем утврђује да не постоје услови за престанак продуженог родитељског права, одлучује да повећа односно смањи обим послова које лице може самостално да предузима, поред послова на које је законом овлашћено, с обзиром на утврђене промене стања менталног здравља и одређује рок у коме ће проверити да ли постоје разлози за даље трајање ове мере, који не може бити дужи од три године.

Уколико се стање менталног здравља лица према коме је поступак вођен поправило или променило, тако да више не постоје разлози због којих је било продужено родитељско право, покреће се поступак за престанак продуженог родитељског права. У погледу покретања поступка за престанак продуженог родитељског права важе два принципа – принцип официјелности и принцип диспозиције. Поступак за престанак продуженог родитељског права може да покрене сам суд чим сазна да су престали разлози за даље трајање ове мере и пре истека времена

преиспитивања. Поступак за престанак продуженог родитељског права покреће се и предлогом који могу да ставе законом овлашћена лица и орган стрателства. Законом су овлашћени да покрену овај поступак: лице према коме је продужено родитељско право, родитељи, усвојилац и орган старатељства. Поступак се води по правилима по којима се поступа кад је у питању поступак за продужење родитељског права која се сходно примењују.

У овом поступку суд може да донесе одлуку о престанку продуженог родитељског права или да стави ван снаге ранију одлуку или да, с обзиром на стање лица над којим је продужено родитељско право, одлучи о његовом стављању у положај лица делимично лишеног пословне способности. Дејство овог решења је конститутивно. Правноснажно решење којим је одлучено о престанку родитељског права доставља се матичару и органу који води јавне књиге о евиденцији непокретности.

У поступцима који се тичу продужења родитељског права и поступку за проверу разлога за продужење родитељског права, у суштини се ради о лишењу пословне способности. Законодавац је изменама ЗВП из 2014, променом самог концепта и циља ових поступака, ускладио правила процедуре са Уставом и релевантним међународним правним актима.²³ Треба очекивати да ће у том правцу и Породични закон (2005) претрпети одговарајуће измене.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Јаневски, Арсен, Зороска-Камиловска, Татјана, *Граѓанско процесно право*, книга втора, *Вонпарнично право*, Скопје 2010;
2. Мандић, Љубица, „Поступак за продужење родитељског права“, *Правни живот* 9/2002;
3. Мандић, Љубица, „Поступак за стицање пословне способности“, *Правни систем и друштвена криза*, свеска прва, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2011;
4. Поњавић, Зоран, *Породично право*, Правни факултет, Крагујевац 2005;
5. Станковић, Гордана, Мандић, Љубица, *Ванпарнично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2013;
6. Станковић, Гордана, *Грађанско процесно право, друга свеска, Ванпарнично и извршно процесно право*, Удружење за грађанско процесно и арбитражно право – Свен, Ниш 2007;

²³ Детаљно о томе, вид. Г. Станковић, (2014а), 52.

7. Станковић, Гордана, *Закон о ванпарничном поступку*, Обајашињења, тумачења и стварни регистар, Службени гласник, Београд 2014;
8. Станковић, Гордана, „Ванпарнични поступак за стицање пословне способности“, *Правни живот* 13/2008;
9. Станковић, Гордана, „Поступак за стицање пословне способности“, *Зборник на Правниот факултет „Јустинисан Први“ во Скопје Во чест на Стефан Георгиевски*, Скопје 2009;
10. Станковић, Гордана, „Нова законска решења у поступку за продужење родитељског права“, *Право – теорија и пракса* 10-12/2014.

Правни прописи

1. Закон о ванпарничном поступку, *Службени гласник СР Србије*, бр. 25/82 и 48/88 и *Службени гласник Р. Србије*, бр. 46/95 – др. закон, 18/05 – др. закон, 85/12 и 45/13 – др. закон;
2. Закон о изменама и допунама Закона о ванпарничном поступку, *Службени гласник Р. Србије*, бр. 55/14;
3. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом бр. 11, *Службени лист Србије и Црне Горе – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Службени гласник Р. Србије – Међународни уговори*, бр. 12/10;
4. Конвенција о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90;
5. Породични закон, *Службени гласник Р. Србије*, бр. 18/05;
6. Препорука бр. Р (99) 4 Комитета министара државама чланицама о начелима која се тичу правне заштите пунолетних особа умањених способности, 1999.

Associate Professor Ljubica Mandić, LL.D.

Faculty of Law, University of Priština with temporary seat in Kosovska Mitrovica

EXTENSION OF PARENTAL RIGHTS AND PROCEDURE FOR THE EXTENSION OF PARENTAL RIGHTS

Summary

New amendments in our Law on non-contentious procedure approved in 2014 brought significant changes in procedure for the extension of parental rights. Most important of those changes refers to concept of legal institute itself. Now this institute is harmonized with our Constitution, UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on principles concerning the legal protection of incapable adults. Besides, in fourth part of this legal act now there are three special non-contentious proceedings that refer to the extension of parental rights. In this article we present and analyze those amendments in our non-contentious system.

Key words: *Parental rights; Extension of parental rights; Procedure for extension of parental rights.*